

kazuje statističkim podacima nivo urbaniziranosti u nekoliko faza. Prva faza urbanizacije bila je od 1948—1953, a druga od 1953—1963. godine. Nakon te dvije faze slijedi privredna reforma 1964. i njen utjecaj na stambenu izgradnju sve do početka krize i stabilizacije. Autorica nas upoznaje sa razvojem stambenih naselja u Zagrebu počevši od predratnog perioda pa do razdoblja u kojem Zagreb ima metropolske karakteristike.

Treći dio knjige pod naslovom »**Istraživanja i alternative**« obuhvaća sociološka istraživanja novih stambenih naselja na primjeru Zagreba i elemente za alternativni pristup stanovanju.

Ovdje se autorica kritički osvrće na sociološka istraživanja novih stambenih naselja kod nas, strukturira upotrebnost vrijednost naselja koju dijeli na: morfologiju i prostornu organizaciju naselja, opremljenost i dostupnost sadržaja, sigurnost u naselju, socijalnu strukturu naselja, položaj socijalnih grupa u naselju, socijalne odnose, te održavanje, mijenjanje i razvoj naselja. U odjeljku »Elementi za alternativni pristup« autorica objašnjava osnovni pristup, optimalizaciju uvjeta života u novim stambenim naseljima i alternativni pristup stanovanju, što obuhvaća elemente za novu politiku urbanizacije i novu stambenu politiku.

Knjiga Dušice Seferagić vrijedna je pažnje ne samo sociologa, nego i urbanista, planera, projektanata, graditelja budućih novih stambenih naselja, jer može poslužiti kao putokaz za otklanjanje pogrešaka koje su nastale u većini dosadašnjih naselja.

Saša Vidas

Nikola Pastuović

EDUKOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

Školske novine, Zagreb 1987, 139 + 4 str.

Pojam »edukacija« sve se češće kod nas upotrebljava u pojedinim znanstvenim disciplinama, kao i u stručnim krugovima.* To vjerojatno svjedoči ne samo o otvorenosti jezika i potrebama nekih disciplina za što boljim međusobnim razvijenim komunikacijskim simbolima, već i o tome da se preko pojedinih termina (pojmovi) sintetiziraju različitosti spoznaja i značenja kako bi se što efikasnije istraživalo i objašnjavalo suvremene odgojne i obrazovne fenomene. No, ponekad nova terminologija može značiti samo formalne promjene strukture, pokušaj traženja izlaza iz stvarnih teškoća u novim formama. Zato svaki novi pojam mora imati utemeljen i novi sadržaj ili novo značenje, pogotovo ako se prihvaćaju termini iz drugog jezičkog područja. U našem jeziku se razlikuju termini i pojmovi: odgoj i obrazovanje, kao uostalom i u nekim drugim jezicima (npr. u njemačkom *Erziehung*, *Bildung*), dok u nekim drugim terminološke distinkcije nisu precizne već kontekstualne (npr. u francuskom *l'education* ili engleskom *education*).

U knjizi »**Edukološka istraživanja**« Nikola Pastuović je na prikladan način prezentirao dio svojih radova nastalih posljednjih godina, koji aktualiziraju probleme odgoja i obrazovanja u širem kritičkom kontekstu, s jedne strane i s druge na indirektan način trebaju »poslužiti« autoru kao argumentacija za njegovo nastojanje

* Nikola Pastuović, 1987, *Edukološka istraživanja*, Školske novine, Zagreb.

da se odgojna i obrazovna tematika, bez obzira na svu njenu složenost, interdisciplinarno elaborira u kontekstu poimanja edukoloških istraživanja.

Knjiga je inače koncipirana u osam poglavlja s predgovorom i bilješkom o piscu: Što je edukologija?, Ciljevi edukacije, Edukacija za samoupravljanje, Empirijska provjera realizacije pretpostavki obrazovanja uz rad, Psihosocijalni uvjeti kreativnosti odraslih, Edukacijski pristup razvijanju motivacije za rad, Odgoj i društveno-ekonomski razvoj, i Stanje i problemi visokoškolskog obrazovanja u Jugoslaviji. Svako od tih poglavlja zasebna je cjelina i može se promatrati kao posebna studijska dionica, ili pak studija. Sve zajedno čine autorovo nastojanje da rezultate nekih disciplina i autora ili pak vlastite rezultate istraživanja objedini pod nazivom »edukološka istraživanja«. U osnovi se radi o andragoškim istraživanjima. No, autor smatra da njegov »transdisciplinarni pristup« nadilazi andragošku sferu i moguć je i u istraživanjima odgoja i obrazovanja mladih.

Knjigu »Edukološka istraživanja« možemo tretirati kao svojevrsan izazov ne samo pojedincima koji se bave problemima odgoja i obrazovanja, već i onima koji se bave epistemološkim problemima. Stoga je možda uputnije, s obzirom na ograničenost prostora, iznijeti neka autorova razmišljanja o edukologiji. Time ne mislimo reći da su drugi autorovi prilozi manje interesantni. Dapače, autor je nastojao da u njima pokaže doprinose pojedinih disciplina i da na svojevrsan sintetički način — doduše s više inklinacije psihologiji i andragogiji — elaborira, definira i objasni neke fenomene i probleme. U tom smislu neke dionice ove knjige imaju udžbe-

nički način pisanja, dok se neke druge mogu tretirati i kao teorijsko-hipotetičke elaboracije problema za moguće daljnje nacрте istraživanja. Jedna od njihovih vrijednosti i jeste u tome da s jedne strane predstavljaju izvjesnu sintezu istraživanja, a s druge strane otvaraju mogućnost nastavka istraživanja.

Autor polazi od jedne opće konstatacije o diverzifikaciji disciplina koje istražuju probleme odgoja i obrazovanja. To širenje, dijeljenje disciplina vodi s jedne strane u njihovo vlastito »zatvaranje« u smislu metoda i kategorijalnog aparata, a s druge strane u parcijalnost predmeta istraživanja. Zato se rezultati pojedinih disciplina ne mogu jednostavno sumarno primijeniti, budući su odgoj i obrazovanje po svojoj prirodi »nedisciplinarni«, »transdisciplinarni«, itd. — u svakom slučaju nešto više od sume parcijalnih aspekata. Poseban je problem u rješavanju nekih praktičkih problema u odgoju i obrazovanju, pa je do sada u znanstvenoj praksi nekoliko pristupa korišteno. Jedan je multidisciplinarnan, tj. paralelno ili sukcesivno istraživanje problema odgoja i obrazovanja u više disciplina, ali bez njihove uzajamne korespondentnosti. Drugi je interdisciplinarni pristup, tj. »usklađeno, interaktivno istraživanje neke pojave«, s većim stupnjem međusobnog uvažavanja disciplina pri kojem se discipline međusobno »nadopunjavaju« spoznajama i metodama. Treći pristup je transdisciplinarno istraživanje u kojem se koriste rezultati različitih disciplina u istraživanju, objašnjavanju i spoznavanju nekog problema. To istraživanje je »nadsumativna integracija postojećega znanja«. U suvremenim traženjima odgovora na brojne probleme iz različitih oblasti čovjekovog života i rada sve više postoji tendencija od

interdisciplinarnosti ka transdisciplinarnosti.

Po autorovom mišljenju ovaj proces je suprotan postojećoj našoj stvarnosti i to dvostruko. S jedne strane kod nas postoji veoma slaba kooperacija među disciplinama, a s druge strane postoji vrlo jaka tradicionalna predodžba predmeta metoda i discipline koja treba istraživati odgoj i obrazovanje. Pedagogija je proglasila sebe općom znanosti o odgoju i obrazovanju, a sve druge discipline subordinirane, odnosno samo pomoćne discipline. Autor tu principijelno prigovara tradicionalnoj pedagogiji da je tim svojim stavom o strukturi i odnosima pojedinih disciplina sama sebi zakočila protok informacija iz drugih disciplina, kao i kontinuirani transfer novih spoznaja, a uz to nije ostvaren interdisciplinarni pristup. Zato vrlo često pedagogija istražuje ono što je već istraženo u psihologiji, sociologiji, ekonomici ili filozofiji odgoja i obrazovanja. Po autorovom mišljenju novi pristup koji ovakvu tradicionalnu strukturu znanosti mijenja, neće ugroziti pedagogiju kao znanost već naprotiv intenzivirati istraživanja odgoja. Zato Pastuović zagovara »integriran« pristup istraživanju koji se sastoji u interdisciplinarnom, a ne u polidisciplinarnom pristupu.

S obzirom na intenciju perspektivnog razvoja znanosti, o odgoju i obrazovanju, potrebno je formirati jednu »opću teoriju edukacije, tj. edukologiju« (11). Ona ne bi bila »suma različitih znanja o pojedinim stranama obrazovanja i odgoja, nego nova kombinacija i nadsumativna integracija postojećih spoznaja o edukaciji. Budući da se radi o vrlo širokom i heterogenom istraživačkom području, nužno je formulirati što je centralni problem znanosti koja proučava fe-

nomene edukacije u njihovu totalitetu. Središnja varijabla, koja predstavlja vezivni element, kriterij za izbor istraživačkih problema i referencični okvir za interpretaciju rezultata jest varijabla učinka edukacije (misli se na sve vrste učinaka), odnosno faktori o kojima učinak ovisi. U tom je obliku moguće selekcionirati građu koja ulazi u edukologiju te je povezati u konzistentnu preglednu cjelinu« (11). Ciljeve edukacije definira kao ekonomske, socijalne i humanističke (51) pa shodno tome i edukološke. »Znanost o edukaciji treba, dakle, otkrivati zakonitosti ostvarivanja ekonomskog i socijalnog cilja obrazovanja i odgoja, ali i mogućnosti za ostvarivanje ličnosti u procesima edukacije koji su društveno-ekonomski kontekstualizirani, ali uvijek imaju neku potencijalnu samoaktualizirajuću vrijednost«. Edukologija, dakle, »istražuje i formulira opće zakonitosti o kojima ovise različiti učinci edukacije« (12). Na drugoj su razini sistema međusobnih odnosa pojedinih disciplina pedagogija, andragogija i gerontologija koje »predstavljaju pak sintezu i primjenu spoznaja pojedinih edukoloških disciplina (psihologije, sociologije, ekonomike i filozofije odgoja) te rezultata originalnih istraživanja« (12).

Što reći o autorovoj koncepciji? U toku njegovih dosadašnjih istraživanja, kao što je to slučaj i kod brojnih drugih znanstvenih radnika, autor osjeća potrebu za cjelovitim odgovorima o problemima, koje ne mogu dati discipline svaka za sebe pojedinačno, pa otuda i traži novi izlaz. On bi možda bio jednostavniji da pojmovno i disciplinarno ne postoje duže tradicije koje konzerviraju strukturu i odnose među disciplinama. U svakom slučaju treba podržati nastojanje autora u traganju za novim sin-

tezama u znanostima i sintezama znanosti u odgovorima na problemske izazove. U tom su smislu usmjerena i naša razmišljanja. Možda zato nije na odmet istaći nekoliko napomena. Naime, E. Durkheim je već smatrao da treba izgraditi znanost o odgoju (i obrazovanju), jer ga pedagogija u tom smislu nije zadovoljavala. Pedagogija je za Durkheima »način razmišljanja o stvarima odgoja« ... »praktična teorija ove vrste« ... »nije isto što i nauka o odgoju«. Ona je po njemu djelo refleksije spekulativne teorije, nauke o odgoju, na obrazovnu praksu. U jednom takvom kontekstu autor postavlja zahtjeve slične onima velikog sociologa Durkheima, koji između ostalog smatra da se odgoj definira u kontekstu definiranja društvenih ciljeva koje određuje sociologija. U tome je naravno — u smislu sociologizma — i pretjerao. Znanost o odgoju Durkheim nije izgradio, ali je ostavio zato dobru ideju. Možda bi bilo dobro, u nastavku istraživanja ovakve vrste, preciznije odrediti neke pojmove. Autor naime koristi nekoliko termina, kao što je »opća teorija edukacije, edukologija«, zatim »znanost o edukaciji« »sistem edukoloških disciplina«. Edukologija može u jednom sistemu biti opća teorija, ali unutar edukologije mogu postojati i različite teorije edukacije. Znanost o edukaciji ne mora biti identična s edukologijom, ali možda može itd. U svakom slučaju tendencija društvene podjele rada izazvala je i tendenciju podjele disciplina, njihovo dijeljenje i oblikovanje, koje u razmrvljenom (znanstvenom) radu ne polučuje sve što se očekuje. U tome je jedno vrijeme bilo zadovoljavajuće rješenje nastanka novih disciplina, koje su zbog interferencije pojedinih znanosti nastojale objasniti njihova »rubna« područja (npr. socijalna psihologija, sociologija odgoja i sl.). Da-

nas više nije niti to dovoljno pa se teži novim integracijama metoda, ciljeva, pojmova itd. u znanstvenim istraživanjima. Samo, postoje razlike u shvaćanju tog novog procesa. Jedni naprosto smatraju da je riječ o potpuno novim sintetičkim disciplinama, kao i naš autor, drugi da je riječ o metaznanstvenom pristupu, a treći da se radi o novom problemskom području. Kod znanosti se radi, u klasičnom njenom određenju, o posebnosti predmeta i metoda. Da li je to slučaj kod edukologije? Međutim, možda i nije bitno samo nazivlje već težnja da se postojećim snagama znanosti, njihovim »pregrupiranjem« daju efikasniji odgovori na suvremene izazove obrazovanja. Zato autor vjerojatno i ističe da je osnovni kriterij — »varijabla« određivanja ciljeva »varijabla učinka« tj. faktora od kojih ovisi učinak edukacije. Njih autor u istinu preširoko shvaća tako da edukologija može »narasti« do klasičnog rigidnog poimanja pedagogije, a koje i sam kritizira. Ima, naravno, i još jedan problem, kada je riječ o učinku. Mi ne znamo »totalitet učinka«, mi ga naprosto uglavnom pretpostavljamo, pretpostavljajući i sam učinak. (Povećavanjem marksističkog sadržaja u nastavi, npr., pretpostavio se i učinak, a kakav je on stvarno, drugo je pitanje. Može biti potpuno obrnut od pretpostavljenog). Zato vjerojatno ne bi trebalo težiti tome da edukologija pretpostavlja postojanje svih drugih disciplina kao njoj pomoćnih. Pravač razmišljanja o »učinku«, »faktorima«, možda bi bio plodonosniji za dobru ideju autora u cilju definiranja opće znanosti o odgoju i obrazovanju, odnosno teorije odgoja i obrazovanja. Mislim da je veći problem i izazov za nas teorija odgoja i obrazovanja, te sama ideja obrazovanja, nego pitanje discipline. Kada bi posto-

jeće discipline više pridonijele, a naravno to same po sebi ne mogu jer je i njihov učinak definiran nekim društvenim interesima — sasvim konkretnim materijalnim i sl, »transdisciplinarnim« istraživanjima kao što ih autor zagovara, postiglo bi se mnogo. Najbitniji zadatak u oblasti odgoja i obrazovanja, odnosno edukacije danas, bar za nas, shvaćen u najširem smislu, jeste definiranje i elaboriranje obrazovne ideje. U njoj je izazov modernog vremena, humanističkih ciljeva, čovjekove samobitnosti i moguće asocijacije slobodnih proizvođača.

Autor se svojim dosadašnjim istraživanjima pokazao kao vrsni poznavatelj obrazovne i odgojne problematike, osobito andragoških aspekata, i stoga nije iznenađujuće da teži sintezi, da traži opću teoriju, opću znanost. Njegova knjiga »Edukološka istraživanja« nije samo prezentacija nekih istraživanja, koncepata ili studija iz te oblasti, već je koncepcijom i shvaćanjem edukologije, i čitavog sistema edukoloških znanosti, novi izazov.

Ivan Cifrić

Zbornik radova

»SAMOUPRAVNO DRUŠTVO I EKOLOGIJA«

Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd 1987, 271 str.

U sklopu možda ne baš najprimjernijeg naslova: »**Samoupravno društvo i ekologija**«, organizatori su objavili materijale savjetovanja održanog 5. lipnja 1987. Zbornik ima nekoliko međusobno povezanih cjelina. To su: **Opći pogledi na ekologiju, Ekologija i društvo, Ekologija i samoupravlja-**

nje, Ekologija, ekonomija i razvoj, Ekologija i sociologija, Ekologija i politika, Ekološka svijest i obrazovanje, Ekološki uvjeti života i rada, te Prijedlozi akcija. Iza ovih naslova stoji niz različitih priloga, od vrlo temeljnih znanstvenih radova, do tekstova koji se doimaju pamfletistički.

U općem pogledu na ekologiju Vučkašin **Pavlović** naznačio je, osim katastrofalnog stanja prirode u Srbiji i Jugoslaviji, važnost odnosa ekologije i politike, te mogućnost razvoja demokracije koja iz tog odnosa može i mora proizaći. Kao i mnogi drugi sudionici, autor smatra da se ekološki problemi trebaju promatrati integralno kroz prirodne i društvene znanosti, a ekološke akcije provoditi istodobno kroz institucije i socijalne pokrete. Najveći problem javlja se u tome KAKO sakupiti te fluktuirane, a brojne ekološke snage.

U odnosu ekologije i društva autori **Sindić** i **Stojković** osvrnuli su se na neke od osnovnih principa komunističkog društva, dajući kritiku profitabilne efikasnosti pod svaku cijenu i uprošćenog materijalnog determinizma, a zalažući se za dijalektičko-kvalitativnu teoriju rasta, humanizaciju tehnologija, te nužno — planiranje.

O relaciji ekologija — samoupravljanje priloge su dali **Dimitar Mirčev**, **Marijan Rožić** i **Radovan Pavić**. U solidnom referatu Pavić navodi da ekološki problemi i te kako postoje i u socijalizmu, ali socijalističke zemlje, za razliku od kapitalističkih, još nisu pronašle specifične metode rješavanja tih problema. Ekološko pitanje on smatra bitnim političko-klasnim pitanjem, koje u socijalizmu treba rješavati revolucionarno (spriječiti uzroke, a ne liječiti posljedice), a privatizaciju i negativnu privatnu intervenciju u prostoru jednim od najtežih ekoloških problema. U opširnoj analizi